

Christen-democratie in Latijns-Amerika: een gok op de toekomst

door Bryan C. Palmer*)

Bryan Palmer (1940), geboren in Montevideo, Uruguay, is politiek adviseur van de Christen Democratische Internationale te Brussel. Tevens is hij journalist.

De beginjaren

De christen-democratie in Latijns-Amerika is een verschijnsel van na de oorlog. Haar oprichtingsdatum valt ongeveer samen met de opkomst van de christen-democratische partijen in Europa. In een regio, waarin de grote conservatieve en liberale partijen of de traditionele militaire dictaturen een overwegende positie hadden, betekende de verschijning van een christelijk geïnspireerde 'ideologische' kracht tenminste twee zaken:

1. kritiek op de gevestigde orde, ook in de gematigde vorm waarin de christen-democratische partijen haar goten, was van toen af niet meer het monopolie van de marxistische partijen of filosofen, en
2. de katholieke kerk, die op allerlei wijze had bijgedragen aan het instellen of handhaven van die 'orde', onderging de invloed van vergroting van het gamma van politieke keuzemogelijkheden voor de leken. En de discussie over de samenleving kon niet meer beperkt blijven tot een simpele echo van de pauselijke encyclieken.

Hoewel in de tweede helft van de jaren veertig verscheidene christen-democratische partijen in het proces van oprichting nog sterke confessionele trekken vertoonden, werden deze steeds meer losgelaten. Reeds in de jaren zestig kon worden gesproken van een Latijnsamerikaanse christen-democratie van een duidelijke a-confessionele snit.

Het eerste zichtbare teken van gezamenlijk optreden van de christen-democratische partijen was de oprichtingsvergadering van de Christen Democratische Organisatie van Amerika (Organización Demócrata Cristiana de América – ODCA) in Montevideo in 1947. In hetzelfde jaar werd het eerste congres van de Nouvelles Equipes Internationales (NEI), later de Europese Unie van Christen-Democraten (EUCD), gehouden in Chandfontaine, België. Vertegenwoordigers van Argentinië, Brazilië, Chili en Uruguay namen er aan deel. Maar er kwam geen delegatie van de kort

*) Vertaling door drs. Th.B.F.M. Brinkel

daarvoor opgerichte Christelijk-Sociale Partij (COPEI – Venezuela) naar de Uruguyaanse hoofdstad. Dit kan verklaard worden door de onderlinge nabijheid van de vier oprichtingslanden. Maar deels toch ook vanwege het feit dat de vier partijen daar bij de ontwikkeling van hun gedachtengoed onder de sterke invloed van de Franse filosoof Jacques Maritain stonden. Deze is meer verspreid in de Zuidelijke 'kegel' dan in de andere delen van het Latijnsamerikaanse subcontinent.

Reeds op het tweede congres, in 1949 opnieuw gehouden in Montevideo, voltooide de ODCA haar beginselverklaring. Zij steide vast dat 'het christelijk humanisme een liberale democratie, die wordt bedreigd door totalitaire stromingen zoals het communisme, het neo-fascisme of het staatsabsolutisme, wil vervangen door een nieuwe democratie, die de volle ontplooiing van de menselijke persoon en zijn geestelijke rechten beschermt, de vrijheid en de volledige deelname aan de eigendom en in de leiding van het economische leven waarborgt, als een voorwaarde voor het menselijk geluk'.¹⁾ Hoewel die 'nieuwe democratie' nog vaag omschreven lijkt – sommige christen-democraten stelden haar destijds gelijk aan de idee van nieuwe christenheid – blijkt uit de teksten uit die tijd duidelijk de mate van kritische distantie ten opzichte van het individualistische liberalisme en het marxisme-leninisme. Op het gebied van de internationale relaties veroordeelt de ODCA in haar verklaringen 'het imperialisme in welks naam de grote mogendheden de legitieme rechten van andere landen ontkennen en hen ondergeschikt maken aan hun economische en politieke belangen, waar zij misbruik van maken in de strijd die hen verdeelt in blokken'.²⁾ De ideeën over de politieke inrichting van de samenleving in de jaren vijftig betekenden een belangwekkende stap in de vernieuwing van het sociaal denken van christenen. Toch was het nog sterk doordrenkt van formeel-juridische begrippen en sloeg de kritiek op de bestaande modellen netto door naar één

kant: De voornaamste vijand was het Sovjet-communisme, een perceptie die leidende christen-democraten uit die tijd gedeeltelijk hadden geïmporteerd uit de Europese christen-democratische partijen.

Maar in de jaren zestig begon de Latijns-amerikaanse christen-democratische beweging zowel een getalsmatige als een ideologische revolutie door te maken. Het aantal partijen breidde zich uit. Het Christen-Democratische Vormingsinstituut (Instituto de Formación Democrata Cristiana – IFEDEC) ontstond, alsmede – enkele jaren later – het Instituut voor Politieke Studies (Instituto de Estudios Politicos – IDEP). Beide hadden een bereik over het hele continent en beide steunden op zowel nationale als regionale instellingen van politieke vorming. De christen-democratische partijen maakten duidelijk dat zij beschikten over revolutionaire kracht. De Chileen Eduardo Frei werd de eerste christen-democratische regeringsleider in de regio (1964-1970) met de slagzin: 'Revolutie in vrijheid'. De ODCA veroordeelde de Noordamerikaanse militaire interventie in de Dominicaanse Republiek. Zij verwierp ook het optreden van de Organisatie van Amerikaanse Staten (OAS) met betrekking tot dit Caribische land. De Latijnsamerikaanse afgevaardigden naar de Vijfde Christen-Democratische Wereld Conferentie (Lima, april 1966) brachten met kracht het thema Ontwikkelings-Onderontwikkeling naar voren, alsmede de noodzaak van diepgaande structurele veranderingen voor de oplossing daarvan. Tegelijkertijd nam de betekenis van de Latijnsamerikaanse Christen-Democratische Jongerenorganisatie toe (Juventud D.C. de America Latina – JUDCA) en werden de banden met de Latijnsamerikaanse Bond van Christelijke Vakverenigingen versterkt (Confederacion Latinoamericana de Sindicatos Cristianos, tegenwoordig CLAT genoemd: Central Latinoamericana de Tra-

1) *La CD dans le monde*, uitg. UMDC, Rome 1973.

2) *Ibidem*.

bajadores). De verkiezing van de kandidaat van de COPEI, Rafael Caldera, tot president van Venezuela in 1968, en het sluiten van het Andes-Pact, op initiatief van de Chileense regering, completeren dit beeld van sterke dynamiek en expansie van de christen-democratie. Zij liep voorop in het proces van integratie van Latijns-Amerika en in een niet-kapitalistisch ontwikkelingsmodel.

De donkere jaren

Eenduidig was de ontwikkeling van de christen-democratische partijen echter niet. In de grotere landen, zoals Argentinië, Brazilië, Colombia of Mexico namen zij maar marginale posities in, of bestond de christen-democratie eenvoudig niet.

Deze situatie – waar wij later nog op terug zullen komen – bleef praktisch onveranderd in 1968. De militair-bureaucratische staatsgreep in Brazilië van 1964 was het startschot voor een serie militaire regeringen, die ieder op hun eigen wijze de onderscheiden christen-democratische partijen uit de regio beïnvloedden. De coup bracht verdeeldheid onder de christen-democraten in Brazilië en verzwakte hun aanwezigheid in de schoot van de ODCA. Het is een stadium in de ontwikkeling die tot het einde van de jaren zeventig en het begin van de jaren tachtig voortduurde en die nog aanwezig is in landen als Chili, Paraguay of Suriname. In sommige gevallen, zoals in Peru, collaboreerde de PDC met de regering van de strijdkrachten. Zij rechtvaardigde dit door de verklaring dat deze geïnspireerd waren door een gezond nationalisme en een visie op de samenleving gebaseerd op principes van gemeenschappelijkheid en humanisme: 'Het christelijk-sociale denken wijst het kapitalisme en het communisme even radicaal af en biedt zijn eigen historische plan – een samenleving met gemeenschapszin – aan. Het neemt rechtmatig zijn plaats in in het hart van een proces, en heeft dat proces versneld. En het identificeert zich ten diepste met de ideologische grondslagen van de Peruaanse revolutie'. Aldus de welluidende woorden van de toenmalige leider van de

PDC, die hoge functies heeft bekleed onder het presidentschap van generaal Velasco Alvaredo.³⁾

Aan de andere kant van het continent ontkeenden de militaire dictaturen van Chili en Uruguay (tot stand gekomen na de staatsgrepen van resp. september en juni 1973) een golf van onderdrukking. Deze trof de christen-democratische partij zwaar, hoewel ze minder grimmig was dan de buitensporige vervolging van marxistische partijen. De Democracia Cristiana van Chili bijvoorbeeld was niet alleen de meerderheidspartij, maar haar model van sociale vernieuwing vormde – en vormt – een gevaar voor het ultra-liberale economische schema, dat Pinochet en zijn civiele aanhangers willen invoeren. De interne controverse die de militaire opstand veroorzaakte in christen-democratische kringen – sommigen veroordeelden de staatsgreep krachtig, anderen wilden haar bijna rechtvaardigen – werd langzaam weer bijgelegd. Dit stelde de partij in de gelegenheid in alle duidelijkheid het militaire verschijnsel, met zijn oorzaken en zijn gevolgen voor het politieke bestel, te analyseren.

De militaire regering in Panama, gevormd door generaal Torrijos, leidde tot het vertrek van een aantal hoge leiders van de christen-democratische partij uit het land. De partij had deelgenomen aan burgerregeringen van vóór de machtsgreep.

De militaire staatsgreep in Ecuador die het presidentschap van de republiek voor de zoveelste keer afpakte van de oude populaire leider Velasco Ibarra ging niet gepaard met bloedige onderdrukkingsmaatregelen tegen de oppositie. Dit maakte het voor de PDC mogelijk in de marge een minimum aan organisatie in stand te houden. Zij kon zich gereed houden voor het ogenblik waarop de normale situatie in het land weer zou terugkeren. Haar aanvoerders, speciaal haar jeugdige voorzitter Osvaldo Hurtado, breidden

3) Hector Cornejo Chavez, *Socialcristianismo y revolucion pervana*, Ediciones Andinas, Lima 1975.

hun contacten uit naar andere oppositieleiders. Zij ontwikkelden actieve campagnes om een beroep te doen op de militairen zich terug te trekken en om terug te keren naar de normale democratische situatie. Een doel dat pas bereikt kon worden aan het eind van de jaren zestig.

De christen-democratie in Argentinië op haar beurt kon geen gesloten front handhaven ten opzichte van de militaire regering onder leiding van generaal Onganía van het

De golf van militarisme dwong de christen-democratie haar ideologie opnieuw te doordenken.

midden van de jaren zestig. Eén stroming die de Christelijke Volkspartij oprichtte sloot een verbond met de peronisten – politiek georganiseerd in de Gerechtigheidspartij (Partido Justicialista) – in het Frente Justicialista de Liberación (FREJULI). Een andere belangrijke sector ging in 1973, onder aanvoering van kamerlid Horacio Sueldo, onder tussen een oppositionele alliantie aan met de Partido Intransigente tegen de regering van Juan Domingo Perón. Dit tweede deel van de christen-democraten noemde zich de Revolutionaire Christelijke Partij (Partido Revolucionario Cristiano).

Was deze verdeeldheid van de Argentijnse christen-democraten het gevolg van puur nationale omstandigheden? Of was het een afspiegeling van een bredere discussie die ook in andere Latijns Amerikaanse CD-partijen aanwezig was? Zonder de specifieke kenmerken van het sociaal-politieke panora-

ma in Argentinië tekort te doen, lijkt de tweede hypothese waarschijnlijker: de splitsing van de Argentijnse christen-democratie in twee nieuwe partijen was het traumatische gevolg van de confrontatie van twee verschillende strategische concepties. Een confrontatie die de christen-democraten in andere landen konden verwerken of oplossen zonder ernstige verdeeldheid. In zeer versimpelde vorm ging het om het verschil tussen hen die een 'nationale en volkse' oplossing voorstonden van de problemen van de onderontwikkeling en anderen die een principieel 'ideologisch' of 'revolutio-nairder' standpunt innamen. Een van de duidelijkste exponenten van de Christelijke Volkspartij en dus van de eerste groep was tot vice-voorzitter gekozen van de Kamer van Afgevaardigden tijdens de Gerechtigheidsregering (1973-1976). Hij schreef dat 'de bevrijding van alle afhankelijkheid, marginalisering en uitbuiting alleen bereikt kan worden met een solidair project dat de consumptivistische en individualistische maatschappij bij de wortels kan aanpakken.....'. Hij schreef dit, naar verluidt, ook om zijn eigen argumentatie ten gunste van de coalitie met de FREJULI te versterken in de rede waarmee generaal Perón in december 1973 zijn Driejaarlijks Regeringsplan presenteerde. Deze eiste, met name op het gebied van de buitenlandse politiek, 'het herstel van de economische onafhankelijkheid.....' voor zichzelf op, alsook 'de Latijns Amerikaanse integratie in een continentale eenheid, die een einde maakt aan een toestand van onafhankelijkheid, die afbreuk doet aan onze volken'.⁴⁾

De golf van het nieuwe militarisme, complex en veelvormig van aard, had vele CD-partijen verrast en gedwongen om het probleem van de nationale en internationale machtsbases van de oligarchieën in Latijns-Amerika opnieuw te doordenken. Op dezelfde manier

4) Salvador Busacca, *Hacia un nuevo proyecto histórico*, Editorial Plus Ultra, Buenos Aires 1975.

bleek het nationalisme een nieuw thema, dat moest worden ontdaan van de chauvinistische en oorlogszuchtige connotaties die onder andere hadden geleid tot de oorlog in Europa.

Deze redenering beschreef de Venezolaanse president Rafael Caldera (1969-1974) stichter van de COPEI in 1946 en voorzitter van de Christen-Democratische Wereldunie (Union Mundial Democrata Cristiana) aldus: 'Wij staan een 'democratisch nationalisme' voor, krachtig in de bevestiging van onze nationale bevrijding, vurig in de verering van de patriottische waarden en onze nationale grondleggers, overtuigd van de principes van de democratische orde, zowel nationaal als internationaal'.⁵⁾ Er bestaan verschillende opvattingen over en ervaringen met het nationalisme: democratisch in Venezuela, revolutionair in Peru, volks in Argentinië, die de christen-democratie doormaakte. Duidelijk werd dat deze verschillende dimensies van haar politiek het resultaat waren van een belangrijke inworteling in de continentale realiteit.

Vond er inderdaad een 'latino-americanisering' plaats van de CD-partijen? En hoe was deze bewustwording ontstaan met betrekking tot de specifiek Latijnsamerikaanse uitdagingen die de CD-beweging moest aanpakken? Waarschijnlijk kunnen twee relevante factoren genoemd worden:

- de christen-democratische regeringen van Eduardo Frei in Chili (1964-1970) en van Rafael Caldera in Venezuela (1969-1974), die een intense zelfkritiek en zelfonderzoek opriepen bij een deel van de leiders en theoretici van de D.C., en;
- de tweede Algemene Vergadering van de Latijnsamerikaanse bisschoppenconferentie (Conferencia Episcopal Latinoamericana – CELAM) te Medellín in 1968. Op deze bijeenkomst discussieerde de katholieke kerk over de opdracht om de richtlijnen van het Tweede Vaticaans Concilie te vertalen in de taal en de realiteit van Latijns-Amerika. Om in een systematische vorm de structurele oorzaken van de armoede, van het geïnstitutionaliseerde ge-

weld en de culturele identiteit van de volken van het subcontinent aan te geven. Doel van deze analyse was de doorwerking van de Evangelische boodschap te vergroten en het profetisch getuigenis van de kerk toe te passen. Deze doelen kregen extra nadruk door de persoonlijke deelname van paus Paulus VI aan de Vergadering.

Medellin gaf onder andere een eigen antwoord van de katholieke wereld op de mislukking van de hervormingsvoorstellen (de Alliance for Progress, waar John Kennedy voorvechter van was, was een kort leven beschoren), en de toenemende aantrekkingskracht van de guerilla-beweging, geïnspireerd door het voorbeeld van 'Che' Guevara en pater Camilo Torres. Evenzo viel de vergadering samen met de Sovjet-inval in Praag, een militaire operatie die een nieuwe aanslag betekende op de toch al geringe steun onder de bevolking voor de communistische partijen in Latijns-Amerika, die traditioneel de politiek en de opvattingen van de Communistische Partij van de Sovjet-Unie volgen.

Opkomst in Centraal-Amerika

De meeste christen-democratische partijen van Centraal-Amerika ontstonden in de jaren zestig. Maar het was in het achtste decennium dat zij zich scherp profileerden, en, in het geval van El Salvador en Guatemala, een beslissende positie innamen. De vijf staten van Midden-Amerika kenden, met uitzondering van Costa Rica, praktisch een feodale maatschappijstructuur en een grote mate van economische afhankelijkheid van de Verenigde Staten. Dat land steunde de oligarcho-militaire regeringen in de regio uit globaal-strategische overwegingen. Dit beleid van Washington werd nog onbuigzamer na de Cubaanse rakettencrisis in 1962. Het gaf prioriteit aan de aanwezigheid van 'be-

5) Rafael Caldera, *Espicifidad de la democracia cristiana*, Caracas 1972.

vriende' regeringen in het gebied en het miskende de steeds duidelijker tekenen van sociale onvrede, die juist werden uitgelokt door de starre en impopulaire politiek van Washingtons 'vrienden'. Het zij hier voldoende het bekende voorbeeld aan te halen van de Somoza-dictatuur, reeds in 1934 door de V.S. in het leven geroepen en gesteund – hoewel president Carter begon afstand te nemen van het regime van Somoza – tot zijn val in 1979.

De christen-democratie groeide in deze context met de steun van de professionele middenkaders maar ook van de massa's op het platteland en, in mindere mate vanwege de heersende sociale structuur, de arbeiders. Hoewel zij een humanistische opvatting over vreedzame verandering had, schrok zij toch de heersende klasse af. Die voorkwam dat Napoleon Duarte, overwinnaar van de presidentsverkiezingen van 1972, de macht die hem wettelijk toekwam zou overnemen. De PDC had zich bij die verkiezingen gepresenteerd in een coalitie met de MNR van Guillermo Ungo en met vooraanstaande marxisten. Het verkiezingsbedrog en de onderdrukking door het regime uit die tijd versnelde zonder twijfel de vorming van gewapende guerillabewegingen, die vandaag nog opereren in het land.

Duarte ging in ballingschap naar Venezuela en werd daar gekozen tot voorzitter van de ODCA. Hij symboliseerde het nieuwe getuigenis van de christen-democraten uit Centraal-Amerika in de strijd tegen de onverzettelijkheid van de dictatuur en de sociale uitbuiting. Dit getuigenis ten gunste van de verandering was – en wordt – betwijfeld door de partijangers van de zogenaamde 'volkskerk'. Zij miskennen de authentieke inspiratie of de revolutionaire wilskracht van de christen-democratie. Zo schreef de kanunnik François Houtart⁶⁾, een Belgische professor, bekend om zijn sympathieën voor de Sandinistische regering in Managua, over de relatie met de politieke krachten in Midden-Amerika: 'Geconfronteerd met de opkomst en de groei van de basisbewegingen, lijkt de christen-democratie op de lange ter-

mijn een belangrijker tegenstander te worden dan de meerderheid van de reactionaire klassen of regimes die momenteel aan de macht zijn.....'. Terwijl deze laatsten zichzelf diskwalificeren en verzwakken door de wreedheid van hun werkwijze, lijken de christen-democraten 'daarentegen een meer democratische oplossing te bieden voor de sociale en economische problemen van de landen waarin zij opereren. Maar zij handhaven de overheersende positie van de bourgeoisie. En de afhankelijkheid van de economische macht van de Verenigde Staten accepteren zij als een voldongen feit'. Volgens deze opvatting zou de christen-democratie een nieuw soort democratisch populisme vertegenwoordigen, dat alleen in staat is het kapitalisme te 'moderniseren' via de weg van de sociale marktconomie en een fundamenteel respect voor de regels van de parlementaire democratie.

De kritiek die genoemde Belgische hoogleraar formuleert komt, menen wij, neer op een zeer versimpelde analyse van de christen-democratische partijen in Latijns-Amerika. Hij wil hen identificeren met de meer traditionele stromingen binnen de katholieke kerk. Hij schrijft hen eigenschappen toe die eerder passen bij sommige Europese CD-partijen. Hij wil het bestaan van een diepgaand ideologisch debat in het hart van de Latijns-amerikaanse christen-democratie niet zien. Een debat dat na de noodgedwongen onderbreking in de jaren zeventig opnieuw is losgebarsten.

De agrarische hervormingen ondernomen door de christen-democratische regering van Eduardo Frei in Chili en door de Revolutionaire Regeringsraad (onder aandringen en met de deelname van de PDC) van El Salvador in 1980, vormen het bewijs van de wil van de christen-democraten om de sleutelvraagstukken van de Latijnsamerikaanse samenleving in de kern aan te pakken: de

6) Geciteerd door Auguste Vanistendael in: *Document CEPESS*, nr. 5-6, Brussel 1982.

onrechtvaardige verdeling van het land. De plannen van de christen-democraten houden in dat de nieuwe grondeigenaren, die vroeger de uitgebuite boeren waren, niet zèlf veranderen in kleine grootgrondbezitters, maar in leden van goed gestructureerde cooperaties met gemeenschappelijke waarden. Wat betreft het Chileense en het Salvadoraanse voorbeeld weerspiegelden zich die waarden en structuren ook in het beleid van participatie van de bevolking en de herverdeling van de sociaal-economische macht binnen elk van die landen. De overwinning van de Unidad Popular in Chili en de aanhoudende oorlog in El Salvador zetten een rem op het veranderingsprogramma waar de christen-democraten in beide landen de aanzet toe hadden gegeven.

Twee raadsels: de Verenigde Staten en de militairen

Waar de christen-democratie in verschillende landen van Centraal-Amerika aan de regering kwam ontstonden twee problemen waarmee de Latijns Amerikaanse christen-democratische beweging sinds enige jaren dagelijks mee geconfronteerd werd: enerzijds de betrekkingen met Washington en anderzijds met de gewapende strijdkrachten. Ten aanzien van het eerste punt is het de moeite waard een christen-democratische verklaring uit 1981 in herinnering te brengen⁷⁾: 'Wij zijn tegen de blokkenpolitiek, die ertoe leidt dat de confrontatie van de twee supermogendheden dood, verdriet, armoede en anarchie verspreidt over de afhankelijke landen. Wij stellen ons op tegen buitenlandse interventie in minder machtige landen, die een noodzakelijk gevolg is van deze zelfde blokkenpolitiek.....'.

Kennelijk bestond er een tegenstelling tussen deze veroordeling van de 'blokkenpolitiek' en de enorme militaire steun die de Salvadoraanse regering terzelfdertijd ontving van Noord-Amerika. In die regering speelde de PDC een overheersende rol. Deze discrepantie leidde tot verscherping van een heftige discussie in de schoot van de christen-democratische beweging, zowel in Latijns-

Amerika als in Europa. Zo geredeneerd leek het duidelijk dat de Verenigde Staten zijn technisch-financiële hulp aan El Salvador leverde om redenen van 'veiligheid'. Namelijk ten behoeve van een 'politiek van kracht', die klaar staat om in te grijpen in de Centraal-amerikaanse regio om de expansie van de andere supermogendheid en haar 'satellieten' in te dammen.

De polemiek betrof daarnaast ook de relatie tussen de christen-democratie en het militaire staatsapparaat. Enerzijds hadden de geüniformeerden de structurele hervormingen van Duarte geaccepteerd en ondersteund. Maar tegelijkertijd gingen zij door – vooral nadat Duarte in 1984 het presidentschap van de republiek had overgenomen – in hun strijd tegen de opstandelingen van de FDR/FMLN met het toepassen van methoden die in strijd zijn met elementaire humanitaire normen. Deze praktijk riep een enorme internationale veroordeling op, deels uit belangrijke niet-marxistische kringen.

De meerderheid van de Latijns Amerikaanse CD-partijen steunde de inspanningen van de Salvadoraanse christen-democratie, die zichzelf twee doelen voor ogen had gesteld: een radicale doorbraak in de heersende oligarchische machtsstructuur en, ten tweede, de 'institutionalisering' van de strijdkrachten als de militaire arm van een democratische staat en daarom ondergeschikt aan het burgerlijk gezag. De Venezolaan Aristides Calvani, secretaris-generaal van de ODCA van 1977-1985 en de Panamees Ricardo Arias Calderon, voorzitter van deze organisatie, leverden een essentiële bijdrage aan de regie van deze ondersteuning in deze 'hete' periode.

Kon en kan de overheersende militaristische mentaliteit in Latijns-Amerika, die zo sterk doordrongen is van de doctrine van de nationale veiligheid en een manicheïstisch wereldbeeld, in democratische zin aangepast

7) *Manifiesto Democrata Cristiano para America Latina*, Xe Congreso ODCA, december 1981.

worden? Aan de andere kant van het continent, in Uruguay, maakte de Partido Demócrata Cristiano deel uit van een coalitie met progressieve en marxistische krachten 'Frente Amplio' (Breed Front). Zij nam in 1984 deel aan de onderhandelingen met het militaire regime die resulteerden in de nationale verkiezingen van november dat jaar en in de installatie van een democratische regering, na 11 jaar dictatuur, in maart 1985. De situatie was daar natuurlijk anders dan in El Salvador toen Duarte in 1980 het verbond sloot tussen de PDC en de militairen. Toch toonde de opstelling van de Uruguyaanse christen-democraten een realistisch inzicht in het overgangsproces naar de democratie en in de verhouding met de generaals na het herstel van de normale situatie.

Dezelfde overwegingen dreven de Argentijnse PDC samen met de voornaamste politieke stromingen in het land tot deelname aan de door meerdere partijen ondersteunde oproep om te onderhandelen met de militairen over de terugkeer naar een democratische regering. Deze terugkeer werd gekenmerkt door de grote opkomst van de burgers in de presidents- en parlementsverkiezingen van 1983. Een jaar later trad de Ecuadoraanse christen-democraat Osvaldo Hurtado af als president van de republiek. Het presidentschap had hij in 1981 aanvaard na het dodelijke ongeluk van zijn voorganger Jaime Roldos. Na elf jaar regering door de strijdkrachten wees de nieuwe burgerregering van Quito hen opnieuw terug naar de kazernes. Zij besloot de grote sociaal-economische problemen van Ecuador totaal aan te pakken. Hurtado was in de normalisering van de verhoudingen tussen de civiele en de militaire machten een sleutelfiguur, ondanks dat hij zelf vervolgd en opgesloten was geweest onder de militaire regering.

In de heersende christen-democratische visie betekende onderhandelen met de militairen niet onderwerping aan hun macht, maar wél het vaststellen van hun geëigende positie in het democratische kader van een rechtsstaat. Daarbij kwam tevens de verant-

woordelijkheid aan de orde van de militairen voor de schending van de mensenrechten. Zo meende Gabriel Valdes, voorzitter van de Chileense Partido Demócrata Cristiano, te moeten signaleren 'dat de militairen begrijpen dat zij in alle beschaafde landen en met name in de Westerse democratieën, ondergeschikt zijn aan de burgerautoriteiten, gebaseerd op het principe van de democratische legitimiteit. Wij zijn geen vijanden van militairen, wij zijn alleen vijanden van die militairen die de democratie kapot maken en op die manier de toekomst van het land ondermijnen'.⁸⁾

Dialogo heeft echter geen zin als de deelnemers niet werkelijk representatief zijn – in termen van sociale invloed en ideologische coherentie – voor de positie die zij zeggen in te nemen. De christen-democratie, als voornaamste oppositiepartij tegen het regime van Pinochet, verkeert bij uitstek in de positie van onderhandelaar tegenover de militairen. Deze positie bekleedt ook de christen-democratie in Guatemala. Na een periode van dertig jaar onder regimes met of gecontroleerd door militairen van de meest ranzige soort anti-communisten, wist zij de eerste slag te winnen in de strijd om de democratisering van het land. In de verkiezingen voor de grondwetgevende vergadering (1984) werd zij de grootste partij en zij won de presidents- en parlementsverkiezingen van 1985. Een van de eerste maatregelen van de jeugdige christen-democratische president Vinicio Cerezo was de ontbinding van de geheime politie. Hij begon een proces dat gericht is op geleidelijke vermindering van de uitgebreide machtspositie van de generaals in het overheidsapparaat en belangrijke sectoren van de economie.

Deze terugtrekking van de militairen naar hun kazernes, een verschijnsel dat zich ook in de meeste andere Latijnsamerikaanse landen voordeed, was ook het gevolg van een

8) 'La Nación está amenazada', Gabriel Valdés, 15 januari 1984, Voordracht voor het Derde Seminar van de Técnicos, Profesionales e Intelectuales.

nieuwe strategische opstelling van de traditionele bondgenoot van de militairen, de Noord Amerikaanse regering. Zij wordt geobserveerd door het Sandinistische regime in Nicaragua, dat zij beschouwt als een rechtstreeks gevaar voor de veiligheid in haar 'invloedszone'. Bovendien werd zij beïnvloed door haar pro-Britse houding in het conflict om de Falkland-eilanden. Daarom probeerde de regering-Reagan haar positie in Latijns-Amerika terug te winnen door steun te verlenen aan democratische bewegingen in verscheidene landen van het subcontinent.

Des te meer reden om zich af te vragen of de goede voornemens van het Witte Huis een adequaat antwoord vormden op de prioriteiten die bij het herstel van de politieke democratie in Latijns-Amerika werden gesteld, namelijk economische vooruitgang en sociale gerechtigheid. Het antwoord moet ontkenkend zijn: Het huidige Amerikaanse 'establishment' is geïnspireerd door een neoliberale filosofie, die de structurele en conjuncturele crisis in Latijns-Amerika niet kan oplossen. De recepten die lokale bewonderaars van een van de scholen van deze theorie (de zgn. 'Chicago boys') toedienen in verschillende landen, dragen alleen maar bij tot verheviging van de sociale spanningen. Daardoor krijgen de onderdrukkende maatregelen van de kant van de machthebbers, die die recepten uitvoeren, extra scherpte.

De democratie is geen onomkeerbaar feit

Met een compleet beeld voor zich, waarin zowel de beginnende democratie te zien is als gevallen van onrecht, stelden de gedelegeerden op het recente 11e Congres van de ODCA vast dat 'het een zware historische vergissing zou zijn te denken dat de democratisering van het continent een onomkeerbare ontwikkeling is. Dat zal alleen maar zo zijn, als de politieke ontwikkelingen compleet worden met programma's van sociale democratisering, en als de regeerders een blijvend getuigenis afleggen van nauwgezet respect voor democratische normen, voor mensenrechten en voor publieke vrijhe-

den. Wij geloven dat onze beginnende politieke democratieën zich alleen kunnen versterken voorzover zij tegelijkertijd oplossingen weten aan te dragen, die geëigend zijn voor de ernstige economische crisis waarin onze landen verkeren'.⁹⁾

Een ander onderdeel van de huidige voornemens van de christen-democraten is dat sociaal-economische maatregelen blijf moeten geven van de fundamentele normen van de christen-democratische doctrine:

’ Oplossing van de economische crisis is nodig voor een verdere versterking van de democratie. ’

participatie en pluralisme. De CD-partijen stellen bovendien dat de ontwikkeling allereerst aan de arbeiders ten goede moet komen. Dat doel kan worden gezien als de politieke vertaling van de 'voorkeurskeuze voor de armen' van de Katholieke kerk in Latijns-Amerika. Deze voorkeur is helder neergelegd in de conclusies van een studieconferentie van vooraanstaande christen-democratische economen van Latijns-Amerika in Venezuela. Zij concludeerden: 'als gevolg van deze norm kan de overheid niet meer de neutrale liberale staat blijven, noch een soort scheidsrechter zijn, die ongebonden is aan enige sociale groep of sector van de bevolking. De regering en de hele samenleving moeten zich verantwoordelijk voelen voor de armsten en moeten het sociale evenwicht herstellen ten behoeve van speci-

9) Slotverklaring van het 11e ODCA-Congres, San José de Costa Rica, 5 oktober 1985.

aal diegenen, die geen macht hebben om hun rechten op te eisen'.¹⁰⁾ Als wij de zojuist genoemde conclusies vergelijken met de sluitspraken van de eerste congressen van de ODCA, kunnen wij met name constateren dat de kritiek op zowel het kapitalisme (nu vertegenwoordigd door de modellen van liberaal-monetaire aard) als op het communisme (in extreme vorm het étatistische voorbeeld van Cuba) overeind blijft. Maar de christen-democratische analyse van de oorzaken van de marginaliteit en extreme armoede in Latijns-Amerika is meer verfijnd, heeft plaatsgemaakt voor meer flexibele oplossingen: 'Wij moeten niet meer hopen dat de particuliere onderneming, en vooral de grote transnationale onderneming, of de overheid met een zekere exclusiviteit het economische initiatief neemt; de mislukkingen daarvan zijn voor onze volken reeds lang duidelijk. Maar wij moeten de initiatieven en het potentieel van personen, groepen en intermediaire organisaties van diverse aard stimuleren, om nieuwe vormen van sociaal bezit van de produktiemiddelen te vinden: coöperaties, gemengde ondernemingen en/of arbeiderszelfbestuur, etc.'¹¹⁾ Reeds enige jaren eerder, in 1976, proclameerde het Christen Democratisch Wereldmanifest dat 'de reikwijdte van de publieke, private en gemengde sectoren flexibel vastgesteld moet worden, om sociale gerechtigheid en de sociale functie van bezit te verzekeren'. Er is zeker samenhang tussen dit algemene kader – vastgesteld door de Politieke Commissie van de Wereld Unie van Christen Democraten in Rome – en de definitie van de ODCA, bijna tien jaar later aangenomen op duizenden kilometers afstand van de Eeuwige Stad.

Opnieuw beginnen met Latijns-amerikaanse integratie

Het historische deel van de Latijnsamerikaanse christen-democratie is gericht op twee hoofddoeleinden: een nieuwe samenleving opbouwen, doordrenkt van gemeenschapszin, en: effectieve regionale integratie op sociaal-economische, culturele en poli-

tieke niveaus. De eerste is noodzakelijke voorwaarde om sociale gerechtigheid op nationale schaal te bereiken. De tweede is nodig om in aanvulling op de eerste de inbreng van Latijns-Amerika en het Caribisch Gebied in de strijd van de Derde Wereld voor meer internationale gerechtigheid te vergroten. Zoals de Nederlandse eerste minister Ruud Lubbers (sprekend op het Zesde Congres van de EVP in april 1986 in Den Haag tot de cultureel zo verschillende Europeanen) al vaststelde: integreren is niet alle verschillen weg-egaliseren, maar verrijking en versterking van de samenwerking door de interactie van de eenheden.

In dezelfde zin liet Eduardo Frei, wiens christen-democratische regering de aanzet gaf tot de concretisering van dit ideaal in de Andes-regio, zich uit: 'Alleen een echte geïntegreerde Latijnsamerikaanse gemeenschap van landen kan de humane en economische voorwaarden scheppen, die vereist zijn om tot een brede en sterke markt te komen. Zolang het daaraan ontbreekt, zullen onze landen niet in staat zijn hun ontwikkeling, hun echte onafhankelijkheid of de verdediging van hun legitieme belangen zeker te stellen. Evenmin zal het hun mogelijk zijn de uitdagingen van wetenschappelijke vooruitgang en de technologische toepassingen daarvan tegemoet te treden, opdat zij een stem kunnen hebben in de grotere wereldgemeenschap'.¹²⁾

En het is alweer een christen-democraat, die het vaandel van de sub-regionale integratie oppakt en de andere landen in de regio de noodzaak van het bereiken van een eenheid voorlegt. De christen-democratische president van Guatemala, Cerezo, riep vijf Centraalamerikaanse presidenten bijeen in Esquipulas (Guatemala, mei 1986). Zij besloten daar o.a. te beginnen met de integratie van Centraal-Amerika, een proces dat, sinds de

10) 'Una economica para el hombre', Ediciones IFEDEC, Caracas 1983.

11) XIe Congres ODCA.

12) Eduardo Frei, *América Latina, opción y esperanza*, Barcelona Editoria Pomaire SA, 1977.

oorlog tussen El Salvador en Honduras in 1969, praktisch tot stilstand was gekomen. Omdat geen integratie bereikt kan worden tussen staten als er tussen hen geen vrede heerst, stelde Cerezo voor een nieuw orgaan op te richten om door dialoog de spanningen in de regio te verminderen: een direct gekozen Centraalamerikaans Parlement. De vijf staatshoofden in Esquipulas keurden, bij dezelfde gelegenheid als waarbij zij hun steun aan Contadora bevestigden, de oprichting daarvan goed.

Drie andere voorbeelden dat de christen-democratie een vredesbeweging is die moeilijke situaties aankan zonder toevlucht te nemen tot ethisch onacceptabele of politiek onjuiste middelen:

1. de recente oproep van Napoleon Duarte tot een derde onderhandelingsronde tussen regering en FDR/FMLN;
2. de steun van de ODCA voor een vreed-

zame niet-militaire oplossing voor de complexe binnenlandse en buitenlandse situatie van Nicaragua. Een oplossing die de dialoog moet toelaten tussen het FSLN (de Sandinisten) en de binnenlandse democratische oppositie;

3. de vreedzame acties van de PDC van Chili in haar verzet tegen de dictatuur van Pinochet, een methode die ook de Paraguayaanse PDC toepast – in het kader van de Nationale Oppositie – in haar verzet van meer dan twintig jaar tegen de tirannie van generaal Stroessner.

N.B. Vijf landen worden geregeerd door partijen (alleen of in een coalitie) die aangesloten zijn bij de ODCA: El Salvador, Guatemala, de Dominicaanse Republiek (sinds 16 augustus), Aruba en Peru (één minister). Christen-democraten vormen de voornaamste oppositiepartijen in Chili, Costa Rica en Venezuela. In Ecuador heeft de christen-democratische partij een belangrijke vergroting van het aantal stemmen en parlamentsleden kunnen registreren bij de recente verkiezingen (juni 1986). De huidige gouverneur van de belangrijke deelstaat van Brazilië São Paulo is de christen-democraat André Franco Montoro. Hij wordt genoemd als mogelijke kandidaat van de PMDB voor het presidentschap van de republiek. In de overige landen van het sub-continent is de specifieke inbreng van de PDC's – gemeten naar hun verkiezingsresultaten – geringer, hoewel verschillend van geval tot geval.